

----- Araştırma makalesi -----

TEVFİK FİKRET'İN ABBAS SƏHHƏT ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Yasamin GHOLAMRAHMANI*

Öz

On dokuzuncu asır, Müslüman Doğu'da çok sayıda radikal değişimin yaşandığı bir zaman dilimidir. Vuku bulan tüm değişimlerin yansıdığı önemli safhalardan birisi ise edebiyat sahasıdır. Klasik devirlerinde birbiriyle ciddi ve köklü etkileşimleri bulunan Türk, Fars ve Azerbaycan edebiyatlarının modernleşme devri de etkileşimler ve iletişimlerin yoğun bir şekilde varlık gösterdiği bir devirdir. Modern Azerbaycan edebiyatının yenileşme döneminde öne çıkan sanatçıları daima Türk edebiyatının modernleşme devrinin önemli temsilcileri ile iletişim ve dolayısıyla fikrî etkileşim içerisinde bulunmuşlardır. Modern Türk edebiyatının oluşum sürecinde gerek düşüncesi gerek estetiğe atfettiği önem bakımından kendine has bir üslup geliştiren ve muasırları ile kendinden sonraki kuşakları etkisi altında bırakan önemli temsilcilerinden birisi kuşkusuz Tevfik Fikret olmuştur. Sanat, düşünce ve edebiyat insanlarının birbirlerini etkilemiş olmaları esasen kültürel zenginliğin önemli bir safhasını teşkil etmektedir. Bu çalışmada Tevfik Fikret'in modern Azerbaycan edebiyatının oluşum sürecinde yenilikçi tavrı ile bilinen Abbas Səhhət üzerindeki etkileri Sınıq Saz [Sınık Saz] adlı eserden yola çıkılarak ele alınmaya çalışılmıştır. Bir diğer yandan gerek edebiyata kattığı yenilikler gerekse dünya görüşü bakımından muasırları arasında daima kendine has bir konuma sahip olan Abbas Səhhət hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Modernleşme, Türk Edebiyatı, Fars Edebiyatı, Azerbaycan Edebiyatı, Tevfik Fikret, Abbas Səhhət, Rübâb-ı Şikeste, Sınıq Saz.

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı.

e-posta: yaseminrahmani@gmail.com

ORCID: 0000-0002-6623-6185

Geliş/Received: 20 Mayıs 2022/ 20 May 2022

Kabul/Accepted: 28 Aralık 2024 / 28 December 2024

THE IMPACT OF TEVFİK FİKRET ON ABBAS SƏHHƏT

Abstract

*The nineteenth century was a time of many radical changes in the Muslim East. One of the important areas in which all the changes that took place were reflected was the field of literature. The modernization period of Turkish, Persian and Azerbaijani literatures, which had serious and deep-rooted interactions with each other in their classical periods, is also a period in which interactions and communications are intense. The prominent artists of the period of innovation of modern Azerbaijani literature have always been in communication and therefore intellectual interaction with the important representatives of the modernization period of Turkish literature. Undoubtedly, one of the important representatives of modern Turkish literature, who developed a unique style in terms of thought and the importance he attributed to aesthetics and left his contemporaries and future generations under his influence, was Teyfik Fikret. The fact that people of art, thought and literature have influenced each other constitutes an important stage of cultural richness. In this study, the impact of Teyfik Fikret on Abbas Səhhət, who is known for his innovative attitude in the formation process of modern Azerbaijani literature, has been tried to be discussed based on the work called *Sınıq Saz*. On the other hand, information is given about Abbas Səhhət, who has always had a unique position among his contemporaries in terms of both the innovations he added to literature and his worldview.*

Keywords: *Modernization, Turkish Literature, Persian Literature, Azerbaijani Literature, Teyfik Fikret, Abbas Səhhət, Rübâb-ı Şikeste, Sınıq Saz.*

Giriş

Tüm devirler boyunca edebi eserleri zenginleştiren başlıca etkenlerden birisi hiç kuşkusuz etkileşim meselesi olmuştur. Fransız edebiyat araştırmacısı Ferdinand Brunetière, “*Biz sırf kendimizi tanıyarak aslında kendimizi tanımış olmayız*”, düşüncesini ortaya atarken tarih boyunca var olan edebi etkileşimler silsilesine bir ışık tutmaya çalışmıştır (Anushiravani 2010: 7). Bu düşünce bilim dallarının zaman içerisinde tasnifi ve edebiyatların da tasnif edilmesi ve sistemli okunması ardından ilk evrede Fransız edebiyat bilimcileri tarafından ortaya atılsa da kuşkusuz kökleri Goethe'nin “Weltliteratur” [dünya edebiyatı] terimindedir. Modern Azerbaycan edebiyatı, oluşum sürecinde Fransız ve Rus edebiyatından etkilenen önemli temsilcilere sahip olmuştur. Tüm bunlar ise asgari edebiyat faaliyetlerinin gerçekleşmesinin dahi güç olduğu sansür ve baskı ortamında yapılmıştır. Azerbaycan edebiyatı modernleşmeye yüz tuttuğu on dokuzuncu

asrın ikinci çeyreğinden itibaren modern Türk edebiyatı ile de etkileşim içerisinde bulunmuştur. Bahsi geçen bu etkileşim bir yandan başta *Molla Nasreddin* dergisi olmak üzere çeşitli süreli yayın faaliyetleri yoluyla ve diğer taraftan modernleşme çizgisindeki edebiyatın temsilcilerinin birebir tanışmaları yahut birbirlerinin eserlerini okumaları vasıtasıyla mümkün olmuştur.

Tevfik Fikret'in poetikasından etkilenerek ünlü eseri *Sınıq Saz*'ı [Kırık Saz] isimlendiren Abbas Səhhət ise yukarıda bahsi geçen etkileşim bağlamında önemli bir isimdir. Bu çalışmada ilk olarak çağdaş Türk dünyası edebiyatları için oldukça kıymetli bir sanatçı ve düşünür olan Abbas Səhhət ve onun sanat dünyası hakkında bilgi verdikten sonra *Sınıq Saz* ile Tevfik Fikret'in şaheseri olan *Rübâb-ı Şikeste* arasında tespit edilen başlıca benzerlikler merkeze alınarak aradaki etkilenme hususu karşılaştırmalı edebiyat çerçevesinde ele alınmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada incelenen etkilenme meselesini ortaya koyan şahıs ilk olarak Abbas Səhhət'in kendisi olmuştur. O, *Sınıq Saz* adlı eserinin başlangıcında yer alan "Bir İki Söz" başlıklı kısa önsöz niteliğindeki bölümde şairlik, kendi şairliği ve eseri hakkındaki cümleleri aşağıdaki gibi ifade etmiştir:

"Şairlik iddiasını etmemekten başka hele onun makam-ı bülendini vasf ve beyân etmekte olan adem-ı iktidarımı da kemal-ı acz ile ikrar ediyorum. Burasını Şeyh Nizâmî Hazretlerinin: "Piş-ü pesi daşt sef-i kibriyâ / Pes şuarâ amed ü pîş enbiyâ"¹ ²beytinden güzelce anlamak mümkündür. (...). Eserlerim kırık yürekten çıkan sızıltılar olduğu için, Fransızların şair-i a'zamının (Zarf-ı Şikeste) adlı eserine ve Türklerin büyük şairi Tevfik Fikret Bey'in (Rübâb-ı Şikeste)sine takliden (Sınıq Saz) diye adlandırdım. Münderecâtından bir söz, bir kişiye bile hoş

¹ پیش و پسی داشت صف کبریا / پس شعرا آمد و پیش انبیا

² Səhhət, orijinal metinde beyti aktarıldığı gibi Farsça olarak kullanmıştır. Beytin Türkçesi bu şekildedir: Büyükler safında bir düzen hakimdir / Önce peygamberler gelir ve sonra şairler

gelirse, kendimi bahtiyar zannederim” (Abbas Səhhət 1912: 2).”³

Səhhət’in yukarıdaki ifadesine bakıldığında onun şairliğe büyük bir önem atfedişini ve açık yüreklilik ile etkilendiği kaynakları belirtmiş olmasını yirminci asrın başı için oldukça modern ve yenilikçi bir tutum olarak değerlendirmek mümkündür. Tevfik Fikret’in Abbas Səhhət özelinde olmasa da Azerbaycan edebiyatında, basınında ve toplumundaki konumun irdelendiği ve Abbas Səhhət’in etki kaynakları arasında Tevfik Fikret’in adını açıkça andığı bilgisine dikkat çekildiği (Kaplan, 2017b); her iki şairin çocuk edebiyatı açısından çocuk şiirlerinin ele alındığı (Erol, 2020); Abbas Səhhət’in yeni şiir hakkındaki düşüncelerinin tartışıldığı (Erol, 2009) yapılan araştırmalarda görülmektedir. Fakat Tevfik Fikret’in Abbas Səhhət üzerindeki etkisi *Sınıq Saz* ile Abbas Səhhət’in vatan, millet, hürriyet, yenileşme ve adalet mefhumlarına atfettiği önem merkeze alınarak daha derinden incelenmeye değer konular arasında yer almaktadır. Bu bağlamda Abbas Səhhət’in sanata bakışı, Tevfik Fikret’in yalnızca modern Türk ve Fars⁴ şiiri için değil modern Azerbaycan şiiri için de önemli bir etki kaynağı olması, Fikret’in sanat anlayışını kendine yakın bulması hasebiyle ondan etkilenen Abbas Səhhət’in başlıca şiirlerinin incelenmesi ve en nihayetinde incelenen şiirlerin derininde *Rübâb-ı Şikeste* ve *Sınıq Saz*’daki benzerliklerin irdelenmesi Çağdaş Türk dünyası edebiyatları sahasında etkileşim meselesi doğrultusunda üzerinde yeteri kadar durulmayan konuların gün yüzüne çıkmasını beraberinde getirebilir.

Abbas Səhhət

Mehdizade Abbasgulu Aliabbas oğlu Abbas Səhhət (1874-1918), Şamahı’da doğmuştur. İlköğrenimini din adamı olan babasından almıştır. Səhhət, yirmi yaşına bastığında babası tarafından İran’ın dini merkezlerinden olan Meşhed’e din eğitimi almak üzere gönderilmiştir. Ancak bir sene Meşhed’de eğitim aldıktan sonra kendi istediği ve seçtiği alan olan tıp sahasında eğitim almak üzere Tahran’a gitmiştir. Kaçarlar devrinde Tahran’ın başta gelen ve üniversite düzeyinde olan okullarından birisi olan

³ Metin içerisinde geçen Farsça alıntılar tarafımızca çevrilmiştir. Abbas Səhhət’ten yapılan alıntıların tamamı ise kaleme alındığı devrin üslûbuna uygun bir şekilde Türkiye Türkçesine tarafımızca aktarılmıştır.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Gholamrahmani, 2021.

Medrese-i Nizâmiyye-i Nâsırî'ye kayıt yaptıran Abbas Səhhət, bu okuldan tıp doktoru olarak mezun olmuştur. Aldığı Səhhət soyadı da bu devrin sonrasına aittir. Abbas Səhhət, 1900 yılında bu okuldan mezun olduktan sonra İran'ın Şiraz şehrindeki Kaşkay Türkleri arasında doktorluk görevi yapmıştır. Fakat bir sene sonra yani 1901 yılının sonunda kendi memleketi olan Şamahı'ya dönmüştür. Şamahı'da devrin yönetiminin onun Tahran'da aldığı eğitimi geçerli görmemesi neticesinde yönetim tarafından kendisine yapılmak istenen tabiplik sınavına girmeyerek öğretmenlik görevine başlamış ve daima yakınlık duyduğu şiir söylemeyi daha yoğun bir şekilde devam ettirmiştir. Səhhət, İran yıllarında Şirazlı Hâfız ve Sa'dî'yi yoğun bir şekilde okumuş ve Fransızcasını ilerletmiştir. Asrileşme ve doğru yönde gelişme taraftarı olan bu şairin ilk şiir kitabı *Sınıq Saz* adını taşımaktadır. Cevat Heyet'e göre Abbas Səhhət modern Azerbaycan edebiyatının en görkemli ve romantik şairidir. O, Batı edebiyatlarını iyi tanıyan ve Azerbaycan edebiyatının yenileşmesinde önemli izleri bulunan bir isimdir. Səhhət, Farsçadan yaptığı tek tük çevirilerin yanında Friedrich Schiller, Alfred de Musset, Aleksandr Pushkin ve Mihail Lermontov gibi Fransız ve Rus sanatçılardan Azerbaycan Türkçesine yaptığı çevirilerle de Azerbaycan edebi muhitinin modernite ile tanışmasına önemli katkılar sunmuştur. Səhhət'in modern Azerbaycan edebiyatı için yaptığı önemli hizmetlerden bir diğeri *Hayat* gazetesinde neşredilen "Təzə şeir necə olmalıdır?" [Yeni Şiir Nasıl Olmalıdır?] başlıklı yazısıdır (Heyet 1991: 83-85).

"Yeni Şiir Nasıl Olmalıdır?" başlıklı yazısında şairlere yeni bir misyon yükleyen Səhhət, şairin doğayı insanî duygularla betimlemesi gerektiğini ifade eder. O, bunun yanı sıra içinde yaşadığı millete ve insanlığa hizmet etmeyi borç bilen bir düşünür ve sanatçıdır. Səhhət, şiirlerini eleştiren Ağa Ali Bey Nâsîh Şeheddin adlı şair arkadaşına cevaben kaleme aldığı aşağıdaki mısralarda aralarındaki polemige son noktayı koyarken başlıca amacı olan yenileşme ve halka hizmet etme isteğine vurguda bulunmuştur:

"Bu zamanda siz eski usulden deyiniz

Yanlıştır. Yanlıştır. Makbul değildir.

Çünkü şimdi değişiktir vaz'-i cihan,

Başkadır, başka tekâza-yı zaman...

Fikrimiz terbiye-yi millettir,

Maksadımız millete bir hizmettir...” (aktaran Firidun Hüseyinov 2018: 475).

Abbas Səhhət, şiirleri ve yaptığı çevirilerin yanı sıra “Cerrahlık”, “Bedbaht Aile”, “Karagünlü Halime” adlı üç hikâye; *Yoksulluk Ayıp Değil*, *Petrol Çeşmesi*, *Cehaletin Sonucu yahut Bir Yetimin Mutlu Sonu* ve *Tağı ve Nağı* adlı dört piyes; okullar için çeşitli ders kitapları ve çok sayıda eleştiri kaleme almıştır (Talibzadə 448-449). O, bu eserlerinin yanı sıra 1914 senesinde *Ali ve Ayşe* adlı bir roman yazmıştır. Fakat kaynaklarda ileri sürüldüğüne göre evinin yakılması sebebiyle eserin de bu yangında yok olduğu düşünülmektedir. Səhhət, ailesi ile birlikte 1918’de Şamahı’dan Gence’ye gitmiş ve aynı yıl hayatını kaybetmiştir (Rüstamli 2017: 16-17).

Rübâb-ı Şikeste’nin İzinde Bir Sınıq Saz

Tevfik Fikret’in Abbas Səhhət üzerindeki en somut etkisi kuşkusuz Səhhət’in 1912 tarihli ilk şiir kitabına *Sınıq Saz* ismini vermiş olmasıdır. Zira *Sınıq Saz* birebir Tevfik Fikret’in *Rübâb-ı Şikeste*’si ile isim benzerliği taşımaktadır. *Sınıq Saz* da *Rübâb-ı Şikeste* gibi şiir türünde yazılan metinleri ihtiva etmektedir. Bu eser 1918’de vefat eden Səhhət’in 1912’ye kadarki tüm şiirlerini kapsamaktadır. *Sınıq Saz* şairinin aşağıdaki mısraları, *Rübâb-ı Şikeste*’nin ilk sayfasında Tevfik Fikret’in kendi el yazısıyla yer verdiği “*Kimseden ümmîd-i feyz etmem, dilenmem perr-ü-bâl / Kendi cevvim, kendi eflâkimde kendim tâirim, / İnhinâ tavk-ı esâretten girandır boynuma; / Fikri hür, irfanı hür, vicdânı hür bir şâirim.*” mısralarıyla ciddi derecede benzerlik taşımaktadır:

“Uyma alçaklara sen tâ’ir-i ulviyyetsin

Kaç esaretten eğer âşık-ı hürriyetsin

Sen mükâfatını insanlığa hizmette ara

Ebedî zevki, tesellini hakikatte ara

Şair oldur ki hakikatlere dildâde ola

Şairin fikri, hayali gerek âzâde ola” (aktaran Heyet 1991: 87).

Səhhət’in mısralarında şairin kullandığı ulviyyet kuşu, esaretten uzak olma, gerçeği arama ve özgür fikir ile iradeye sahip olma hususları birebir Tevfik Fikret’in yukarıdaki mısralarıyla örtüşmektedir. Bu oldukça bariz ve görünür bir ortaklık ve benzerlik olarak Tevfik Fikret’in Abbas Səhhət’e olan

tesirinin kayda değer bir örneğidir. Tevfik Fikret'in yukarıdaki mısralarından hareketle onun çizdiği ideal şairin adeta Abbas Səhhət'in dizelerinde yeniden can bulduğu söylenebilir. Her iki şairin nazarında da şair özgür olması gereken ve özgürce fikrini beyan edebilmesi gereken bir insandır. Diğer taraftan bahsi geçen bu ideal özgür şair, fikir hürriyeti pahasına hiçbir maddi ve manevi esarete boyun eğmeyecek ve kendini muhtaç hissetmeyecek bir şekilde her iki şairin dizlerinde anlatılmıştır. Böylelikle şiir ve şaire bakış bağlamında Tevfik Fikret'in Abbas Səhhət'e ciddi derece etkilemiş olabileceği düşünülmektedir.

Tevfik Fikret, *Rübâb-ı Şikeste*'nin başlangıcında “Kâri’lerime” (1911a: 1-2) adlı bir şiire ve Abbas Səhhət *Sınıq Saz*'ın başlangıcında “Okuyucularıma” (1912: 3) adlı bir şiire yer vermiştir. Her iki şair de bahsi geçen şiirlerine kitaplarının başlangıcında yer vererek ve okuyucularına seslenerek adeta okuyucuya karşısında oturmuşçasına hitap ederler. Bir diğer yandan her iki şiirde de şairlerin duygu dünyalarındaki mutsuzluktan bahsetmiş olmaları, kaleme aldıkları eserleri birer arınma aracı olarak gördüklerini düşündürür. Bahsi geçen şiirlerde Aristoteles'in (2004) *Poetika*'sında ifade ettiği katharsis kavramını akla getiren bu arınma hissiyatı bir bakıma Tevfik Fikret'in felsefeye olan yaklaşımını akla getirmekte ve onun bu bağlamda da Abbas Səhhət'i etkilemiş olabileceği fikrini akla getirmektedir. Bu bağlamda Fikret'in felsefeye olan ilgisini gösteren kayda değer örnekler olarak onun Aşiyân'ın mutfak penceresine “Sokrates'in Penceresi” adını vermesi ve “Zekâ” adlı şiirindeki “*Ne der güzelliği ta'rif ederken Eflâtûn: / Güznel hakikatın enmüzc-i letafetidir...*” (Tevfik Fikret 1911a: 16) mısraları belirtilebilir.

Abbas Səhhət'in Tevfik Fikret'in poetikasından etkilenecek kaleme aldığı önemli bir diğer şiiri “Ölü Şehir” adını taşımaktadır. “Ölü Şehir” adlı şiirde ciddi bir şekilde “Sis”in izlerini görmek mümkündür. Ancak bahsi geçen etkiler yalnızca içerik ve kelime seçimi yönündendir:

“Kim ne vakit bakarsa bizim şehre

Bir mezarlık gibi gelir nazara

Hükümlerimdir onda durgunluk ve sükût

Sarmış âfâkını dumanlı bulut

Delinmiş hisar ve duvarı

Sakfi çökmüş kadîmî âsârı

Gamlı mazisini hikâye eder

Tali'inden bütün şikâyet eder

...

Öyle virâne vü perişandır

Tıpkı bir vadi-yi hâmûşandır

...

Kesilip bir yana atılmıştır

Toprağına gam suyu katılmıştır

...

Diridirler eğer ki surette

Ölüdürler fakat hakikatte” (Abbas Səhhət 1912: 10-11)

“Ölü Şehir”den aktarılan yukarıdaki mısralar Tevfik Fikret’in “Sis” şiirinden birebir izler taşımaları açısından dikkate şayandır. Abbas Səhhət’in mezarlık gibi gördüğü, sessiz, tarihi eserleri yıpranmış, ufuklarını dumanlı bir bulut sarmış, toprağına gam suyu katılmış ve herkesin ölü gibi içinde yaşadığı şehri Fikret’in “Sis” şiirindeki bunalım ve buhran ve bu hissiyat çerçevesinden baktığı İstanbul’una ciddi derecede benzemektedir. İki şiire karşılaştırmalı bir biçimde bakıldığında aradaki benzerliğin yoğunluğu ve bazı mısralar ile ifade biçimlerinin birebir benzerliği önemli bir mesele olarak değerlendirilebilir. Abbas Səhhət’in bahsi geçen şiirinden seçilen yukarıdaki mısraların “Sis”teki birebir etki kaynakları ise aşağıdaki gibidir:

“Sarmış yine âfakını bir dūd-i muannid,

Bir zulmet-i beyzâ ki peyâpey mütezâyid

Tazyikinin altında silinmiş gibi eşbâh,

*Bir tozlu kesafetten ibaret bütün elvâh; (Tevfik Fikret
1911a: 295)*

...

Te'sis olunurken daha, bir dest-i hyânet

Bünyânına katmış gibi zehr-âbe-i lânet! (1911a: 296)

...

Mâzileri atilere nakletmeye me'mûr;

Ey dişleri düşmüş, sırtan kâfile-i sûr;

...

Ey sakfı çökük medreseler, mahkemecikler;

Ey servilerin zull-i siyahında birer yer” (297)

Səhhət, bahsi geçen şiirinde “Sis” şairinin karamsarlığından tesirle adeta kendi karamsarlığının yankısını bulmuşçasına hissettiği derin düş kırıklığını ifade etmiştir. Səhhət, kaleme aldığı manzum ve mensur pek çok eserinde doğrudan yahut da dolaylı olarak istibdat ve baskıya yönelik eleştirilerini ifade etmiştir. Her iki şiire hâkim olan nefret, ölüm, korku, karanlık ve unutulmuşluk adeta derin bir yeis duygusunun ifadesidir. Abbas Səhhət'in “Sis”i okuyup ardından birebir olarak kendi şiirinde karamsar bir duygu anlatımı yaptığı kesin bir şekilde söylenemez. Zira modern Azərbaycan şiirinin önemli temsilcilerinden olan Abbas Səhhət derinden yaşadığı düş kırıklığı, karamsarlık, hüzün, korku ve umutsuzluk hissiyatının tercümanı olan Tevfik Fikret ve onun “Sis”inin tesirinde hem derin bir etki hem de ciddi bir özgünlük barından “Ölü Şehir”ini kaleme alarak zor olan bir kolaylığın üstesinden gelmiştir. Bu durum klasik edebiyatta sehl-i mümteni' yani görünürde kolay fakat yapması zor olanın üstesinden gelmeyi andıran bir kalem ustalığıdır. Ancak elbette “Sis” ve “Ölü Şehir” arasındaki kayda değer benzer ve ortak noktaların yanı sıra farklılıklar da mevcuttur. Tevfik Fikret'in adeta karşısında durduğunu düşünerek hitap ettiği İstanbul “*mel'un şehir*” ve güzel bir fahişe kadındır. Fikret, İstanbul'una yaşadığı ve gördüğü tüm olumsuz duygular penceresinden bakmıştır. Kurulurken köklerine lanet suyu katılan, tüm eski ve tarihi yapıları ölüm ve nefreti çağrıştıran, mahkemelerinden hak ve hukukun sürüldüğü, kanunun onda efsaneden ibaret olduğu ve içinde tecessüs korkusu ile ağızları kilitlenmişçesine susan insanların olduğu “Sis” şiiri, şairin hissettiği karamsarlık, korku, ihtilal düşüncesi, nefret ve düş kırıklığının pek çok noktasını içinde barındıran ayrıntıların yer aldığı bir şiirdir. Ancak Abbas Səhhət'in “Ölü Şehir”i daha az ayrıntıyı içinde barındırması ve “Sis”te olduğu gibi karşısındaki birine hitap etme üslûbuyla yazılmaması nedeniyle farklılık arz eder. Bununla birlikte Səhhət'in neresi olduğunu belirtmediği ve “Bizim şehir” olarak ifade ettiği ölüm şehri esasen tamamıyla bir mezarlık olarak ifade edilir. Şehre bir insan olarak değil sessizliğin ve ölümün hâkim olduğu bir mezar olarak

bakan şairin nazarında toprağına gam suyu katılmış olan bu şehrin insanları görünürde diri olsalar da gerçekte ölüden farksızdılar. “Sis” ve “Ölü Şehir” arasındaki benzerlik ve bilhassa yukarıdaki mısralara bakıldığında Tevfik Fikret’in Abbas Səhhət üzerinde bir etkisi olduğu düşünülmektedir.

Abbas Səhhət’in “Vatan” adlı şiirinin tamamında Tevfik Fikret’in vatana bakışını görmek mümkündür:

*“Gönlümün sevgili mahbubu benim,
Vatanımdır, vatanımdır, vatanım.
Beni yaratmıştır evvelce Hüdâ,
Sonra vermiş vatanım neşv ü nema.
Vatanım verdi bana nan ü nemek
Vatanı bence unutmak ne demek?
Anadır her kişiye öz vatanı,
Besleyip sinesi üstünde onu.
Sütüdür ki, dolanıp kanım olmuştur,
O benim sevgili cananım olmuştur.
Muhafaza ederim gözlerim üstünde onu ben,
Ölürüm elden eğer gitse vatan.
Vatanın nimeti nisyân olmaz,
Nâ-halefler ona kurban olmaz.
Vatan ecdadımızın medfenidir,
Vatan evladımızın meskenidir.
Vatanını sevmeyen insan olmaz,
Olsa ol şahısta vicdan olmaz!” (Abbas Səhhət 1945: 18).*

Yukarıdaki şiire bakıldığında vatanı evvela bir anne ve daha sonra bir sevgili olarak görme düşüncesinin yoğun bir şekilde var olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada bilhassa başta Namık Kemal olmak üzere Tanzimat sanatçılarının vatana bakışlarını anımsamak mümkündür. Bunun yanında vatana bir anne

ve bir sevgili olarak bakma meselesi Abbas Səhhət'i etkileyen Tevfik Fikret'in eserlerinde de varlık göstermiştir. Fikret'in "*Bak, ağlıyor vatan yine, bak, anne ağlıyor!*" (Tevfik Fikret 1911b: 4), "*Müşfik vatan, ey sîne-i feyyâz u mutarrâ*" (Tevfik Fikret 1911a: 319) ve "*Siz ey güzel vatanın bergüzîde evladı*" (1911a: 301) mısralarında anne olan ve evlatlarını sıcak bağrında büyüten vatan ve onun evlatları ifade edilmiştir. Bahsi geçen her üç mısradaki ifadelerin yankısı Səhhət'in "Vatan" şiirinde görülebilmektedir. Bir diğer yandan Fikret'in "Vatan Şarkısı"ndaki "*Can da sen, şan da sen, hepsi sensin, yaşa / Ey vatan, ey mübarek vatan, bin yaşa!*" (1911a: 314) mısraının etkisini Səhhət'in "Vatan" şiirinin tamamı ve bilhassa ilk mısralarında görmek mümkündür. Səhhət'in "Vatan" şiirinde Tevfik Fikret'in bahsi geçen şiirinin yanı sıra "Millet Şarkısı"ndan da etkilerin olduğu söylenebilir. Bilhassa "Millet Şarkısı"nda geçen "*Gel kardeşim, annen sana muhtâc, ona koşmak.. / Koşmak ona, kurtarmak o bi-bahtı vazîfen. / Karşında göğüs bağı açık ölgün, yatıyor bak / Onsu yaşamaktansa beraber ölüş ehven!*" (1911a: 312) mısralarındaki vatanın bir anne olarak nitelenmesi, vatan aşkı ve vatan yolundan ölmek hususları görülür.

Vatan yanında millet şuuru da Abbas Səhhət ve Tevfik Fikret'in şiirinde nicelik yönünden çok olmasa da nitelik yönünden oldukça güçlü bir şekilde ele alınmıştır. Abbas Səhhət'in aşağıdaki mısralarında Tevfik Fikret'in "Millet Şarkısı"nın etkileri bulunmaktadır:

*"Her kimin kalbi ya vicdanı değildir satılık
Her kimin taş gibi yoktur yüreğinde katılık
Milletin halini gördükçe gerektir yansın
Derdine düşmeyi daima kendine borç sansın
Vatan uğrunda gerek şahs fedakâr olsun
Böyle mevsimde yatan kimselere 'âr olsun
Ya er gibi evvel ortaya çık gel yardım et kardeşine
Ya gidip evde otur hem de başına çarşaf ört" (aktaran
Heyet, 1991, 85-86).*

Yukarıdaki mısralarda millet ve vatan uğrunda fedakâr olmayı ve sessiz kalmamayı savunan şair cinsiyetçi bir tutumu sergilemiştir. Zira evde otur ve saçına örtü ört ifadesi sen kadın gibisin ve kadınların elinden hiçbir şey gelmiyor anlamını taşır. Halbuki tüm zamanlarda her ne kadar ataerkil ve sığ

düşünceler karşısında bastırılırlar da Müslüman Doğu'nun kadınları vatan ve hürriyet uğrunda mücadele vermişlerdir. "Millet Şarkısı"ndan izler taşıyan yukarıdaki mısralarda mevcut olan benzerliklere ilave olarak var olan önemli bir farklılık da kuşkusuz Tefik Fikret'in kadınlara değer veren ve kadınlara sığ bakan zihniyeti eleştiren tutumuna zıt bir ifadenin kullanılmış olmasıdır. Zira Tefik Fikret başta "Hemşirem İçin" şiiri olmak üzere kadınlar üzerindeki aile, toplum ve eş baskısını oldukça asrî bir şekilde eleştiren bir aydın olma özelliğine sahiptir:

"Elbet değil nasibi mezellet kadınlığın,

Elbet değil melekliğin ümidi zülm ü şer,

Elbet sefil olursa kadın alçalır beşer;

Lâkin bugün hep onlara ait yığın yığın,

Endişeler, kederler, eziyetler, iğneler!" (Tefik Fikret 1911a: 290).

Vatan yolunda canlarını feda etmekten korkmayan genç vatanseverlerin tasvir edilmesi de *Rübâb-ı Şikeste* ve *Sınıq Saz* eserlerinde var olan bir diğer benzer husustur. Bu iki kitapta vatan yolunda can vermek ve kahramanca mücadele etmek konusu etrafında kaleme alınan ve aralarında en kuvvetli benzerliğin var olduğu birer örnek olarak Fikret'in "Hasan'ın Gazası" ve Səhhət'in "Ahmet'in Gayreti" şiirleri belirtilebilir. Fikret'in Hasan'ı "*Bu muhterem vatanın bergüzide evladı*" (1911a: 41) olarak savaşa gönüllü olarak cesurca katılan bir kahramandır. Səhhət'in Ahmet'i ise "*Vatanını, milletini ve dini çok seven*" (1912: 41) İranlı bir gençtir. Ahmet, kardeşleri ve dul annesini geçindirmek için yaşadığı topraklardan uzakta çalışmaktaysa da bir gün gazetelerde İran'da Kaçar şahının zulmü hasebiyle çıkan kargaşa ve baskıdan haberdar olunca ülkesine dönerek meşrutiyetçiler safında canını feda etmekten korkmadan mücadele eder. Her iki şiirde de bir gencin vatan evladı olarak verdiği mücadele benzer bir perspektiften bakılarak kaleme alınmıştır.

Tefik Fikret ve Abbas Səhhət, düşünce ve ifade özgürlüğünün önemini somut bir şekilde kavrayan ve Batılılaşma devri sanatçıları arasında bu konu hakkında önemli fikirlere ve eleştirel şiirlere sahip olan isimlerdir. Tefik Fikret'in "Sis" şiirinde "*Ey bîm-i tecessüsle kilitlenmiş ağızlar; / Ey gayret-i milliye ki mebgûz ü muhakkar / Ey seyf ü kalem, ey iki mahkûm-i siyâsî; / Ey behre-i fazl ü edeb, ey çehre-i mensî;*" diyerek düşünce ve düşüncenin ifade araçlarından olan yazma yani kalem bir mahkûm olarak görerek II. Abdülhamit devrindeki sansür ve baskının eleştirisinde

bulunmuştur. Bu şiir ve tabii olarak bahsi geçen bu mısralar II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi ardından doğan hürriyet ortamı neticesinde *Rübâb-ı Şikeste*'nin yeni baskısında yer almıştır. Abbas Səhhət ise baskı ve sansürün kendisini olumsuz etkilemiş olmasını “Feridun Bey Göçerlinski Cenâblarına” başlıklı şiirinin “*Yazamam benden artık kalem bîzâr olmuştur / Ben fikirlere dalmış vaziyetteyim ve o susmaya mecbur olmuştur*” (1912: 38) mısralarında ifade etmiştir. Abbas Səhhət, yazı yazmak istemediğini ve yazı yazamadığını bir yandan yenilikçi ve hürriyet taraftarı dostu Mirza Ali Ekber Sâbir'in ölümü ve diğer yandan duyduğu baskı ve buhran ile ilişkilendirmektedir. O bu şiirinde kendisini ve Sâbir'i asrileşme ile tanıştıran fertlerden birisinin yenilikçi yazar, eğitimci ve eleştirmen Feridun Bey Göçerli olduğunu da belirtmiştir: “*O perişan uykudan sen bizi bîdâr ettin*” (1912: 37).

Tevfik Fikret'in resim sanatına olan ilgisi bilinen bir husustur. Parnasizm akımından kendi muasırları gibi etkilenen Tevfik Fikret'in bu akımın resim çizer gibi şiir söyleme tasarısına yakınlık duymuş olması çocukluğundan süregelen bir estetiğin uzantısıdır. Onun resim sanatına olan merakı küçük yaşlarından itibaren kendisine “ressam Tevfik” olarak hitap edilmesine sebep olacak derecede gözle görülürdür. O, bunun yanı sıra *Servet-i Fünûn* dergisinde yer alan resimli kısımlar için de ciddi emek sarf etmiştir (Kaplan 2017a: 131 ve 239). Tevfik Fikret'in poetikasındaki bu özelliğin Abbas Səhhət üzerindeki somut etkilerini Səhhət'in doğayı ve mevsimleri tasvir ettiği “Bahar Akşamı”, “İlk Bahar”, “Kış”, “Yaz Gecesi” ve “Yaz Sabahı” şiirlerinde görmek mümkündür. Abbas Səhhət'in Fransızca'yı iyi derecede biliyor olması kuşkusuz bu şiirlerinde Parnasyen şairlerden aldığı tesirlerin varlığı muhtemel olsa da Tevfik Fikret'ten etkilendiği göz ardı edilemeyecek derecede açıktır. Bu bağlamda benzer bir estetik duyuş ve üslûbun var olduğu Abbas Səhhət'in “Yaz Sabahı” adlı şiiri ve Tevfik Fikret'in “Bir Yaz Levhası” adlı şiiri örnek gösterilebilir:

“Ateşe tutulup kırmızı âteşle yine yandı ufuk

Şafağın kırmızı rengi ile ışıklandı ufuk

Ne kadar ırmaktan uzak ateş yakıp dağda çoban

Otlasınlar diye uyandırır kendi sürüsünü yaylada çoban

Yumuşak yeşil çimin yeşerdiği geceden

Sıcak yok olur biraz biraz geceden

Ak dumanlar uzanır gökyüzüne dağlardan

Çok serindir havası geçme bu yaylalardan

Gün çıkar gökte bulut kırmızı renge boyanır

*Köylüler çok yorulup uykudan şimdi uyanır” (aktaran
Rüstəmli, 2017, s. 110-111).*

Bu şiirdeki tabiat ve yaz tasviri karşısında Tefik Fikret'in “*Öğleyin bir cahim olur âlem / Yere bir âteşin ziyâ saçılır*” (Tefik Fikret 1911a: 399) mısraları ile başlayan “Bir Yaz Levhası” şiirindeki resim yapar gibi şiir yazma hassasiyetine benzer bir üslûba şahit olmak mümkündür. Her iki şiirde de yaz mevsiminin tasviri adeta bir tablo gibi resmedilmiştir. Ünlü İtalyan barok devri bestecilerinden olan Antonio Vivaldi'nin *Dört Mevsim* eserinin ikinci konçertosunda seslerle tasvir edilen yaz mevsiminin kulaklarda canlanması gibi adeta Tefik Fikret ve Abbas Səhhət'in bahsi geçen şiirlerinde de yaz mevsimi benzer olmasa da farklı ancak ortak bir duyuş yani resim gibi şiir yapma hassasiyeti ile kaleme alınmıştır. Her iki şiirde de kalem ustaları şiire renkler vasıtasıyla yeni bir boyut kazandırmışlardır. Abbas Səhhət, yukarıdaki şiirinde renk kelimesinin yanı sıra kırmızı, yeşil ve ak renklerini vurgularcasına mısralarına dahil etmiştir. Tefik Fikret ise bahsi geçen şiirinde Arapçada renkler anlamına gelen elvan kelimesinin yanı sıra âteşin, renk-i sîmîn, siyah ve yeşil renklerini kullanmıştır. Benzer bir duyuş ve üslûbun hâkim olduğu bu iki şiir Abbas Səhhət'in resim gibi şiir yazma bağlamında Parnasyen şairlerden aldığı muhtemel etki yanında Tefik Fikret'ten aldığı etkinin kayda değer bir örneği olarak görülebilir.

Sonuç

Edebiyatlar arasındaki etkileşimler esasen onları besleyen önemli can damarları mahiyetindedir. Çağdaş Türk dünyası edebiyatları sahasında yapılan karşılaştırmalı çalışmalar çeyrek asır zarfında önceki devirlere nazaran artış göstermiştir. Modern Türk edebiyatı ve modern Azerbaycan edebiyatı arasındaki benzerlikler ve etkileşimler ise gerek coğrafi konum gerek benzer tarihsel ve siyasal vakalar gerekse iki Türk lehçesi arasındaki benzerlik hasebiyle diğer Türk lehçelerine nazaran daha yoğun bir şekilde varlık göstermiştir. Bu çalışmada Abbas Səhhət'in poetikası bilhassa onun *Sınıq Saz* adlı eseri merkeze alınarak Tefik Fikret etkileri açısından incelenmiştir. Bu etkileme durumunun modern Türk edebiyatı ve modern Azerbaycan edebiyatının önde gelen asrileşme mimarlarından olan iki usta kalem arasında var olması oldukça önemli bir edebî zenginlik ve iletişimin

göstergesidir. Bu çalışmada yapılan inceleme sonucunda Abbas Səhhət'in Tevfik Fikret'ten aldığı etkilerin daha çok muhteva ve bilhassa da sözcük seçimi yönünden olduğu saptanmıştır. Çalışma için seçilen örnekler, aralarında muhteva ve kelime seçimi bakımından benzerliğin en yoğun şekilde var olduğu saptanan şiirlerden alıntılanmıştır. Kuşkusuz bu çalışmada ele alınan her iki yenilikçi ve hümanist şair de adil, kanuna dayalı, insanların sömürülmediği, vatanın yekpâre kaldığı ve akıl ışığında yaşanılan bir dünya için yazmış olmaları hasebiyle ve fikir dünyalarındaki benzerlik nedeniyle benzer meselelere değinmişlerdir. Ancak bu çalışmanın sınırlılığı iki şair arasındaki benzerliği yalnızca bir etkilenme meselesi yönünden incelemek hassasiyetini taşıdığı için düşünce dünyalarının benzerliğinden ötürü var olan ortak ve benzer örnekler çalışmaya dahil edilmemiştir. Abbas Səhhət, “*Uyma alçaklara sen tâ'ir-i ulviyyetsin /... / Şair oldur ki hakikatlere dildâde ola / Şairin fikri, hayali gerek âzâde ola*”, mısralarında esasen şairin nasıl olması gerektiği noktasında Tevfik Fikret'in, “*Kimseden ümmîd-i feyz etmem, dilenmem perr-ü-bâl / Kendi cevvim, kendi eflâkimde kendim tâirim, / İnhinâ tavk-ı esâretten girandır boynuma; / Fikri hür, irfanı hür, vicdânı hür bir şâirim.*”, mısralarından etkinelenerek ideal şairi, onun sorumluluğunu, nasıl olması gerektiğini ve nasıl olmaması gerektiğini ifade etmiştir. Səhhət'in bu dizelerinde kelime seçimi, ifade ediş biçimi ve ideal şairi tarif etme şekli onun Fikret'ten aldığı tesir ve *Sınıq Saz*'ın habercisi mahiyetindedir.

KAYNAKÇA

ABBAS SƏHHƏT (1912). *Sınıq Saz*. Bakü: Nəşriyat-ı Bəradəran-ı Orucof.

ABBAS SƏHHƏT (1945). Abbas Səhhət Müntəxəbat. Bakü: Xarici Dillərdə Ədəbiyyat Nəşriyyatı.

ANUSHİRAVANİ, Alireza (2010). “Zarurat-e Adabiyat-e Tatbighi dar İnan” [İnan'da Karşılaştırmalı Edebiyatın Gerekliliği]. *Vijehnameye Farhangestan Adabiyat-e Tatbighi*, sayı 1, s. 6-38.

ARİSTOTELES (2004). *Poetika*. (Çev. İsmail Tunalı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

EROL, Ali (2009). “Abbas Sehhet'in Kaleminden “Yeni Şiir””. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, cilt 9, sayı 1, s. 51-65.

EROL, Ali (2020). “Tevfik Fikret ve Abbas Səhhət’in “Çocuk Edebiyatı” Kapsamındaki Şiirleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme”. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, sayı 49, s. 123-136.

FİRİDUN HÜSEYNOV, Mir Cəlal (2018). *XX əsr Azərbaycan adabiyatı*. Bakü: Elm və təhsil.

GHOLAMRAHMANI, Yasamin. (2021). *Türk ve Fars Şiirinde Yenileşme Hareketlerine Karşılaştırmalı Bir Bakış*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

HEYET, Cevat (1991). *Negâhî be Tarikh-e Adabiyat-e Azərbaycan* [Azerbaycan Edebiyat Tarihine Bir Bakış]. Cilt 2. Tahran: Sazman-e Chap-e Khaje.

KAPLAN, Mehmet. (2017a). *Tevfik Fikret Devir-Şahsiyet-Eser*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

KAPLAN, Mesut (2017b). *Azerbaycan Edebiyat Muhitinde Tevfik Fikret*. Yüksek Lisans Tezi. Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

RÜSTƏMLİ, Asif. (2017). *Abbas Səhhət*. Bakü: Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi.

TALIBZADƏ, Kamal (2005). *Abbas Səhhət Seçilmiş Əsərləri*. Bakü: Lider Nəşriyyat.

TEVFİK FİKRET. (1911a). *Rübâb-ı Şikeste*. İstanbul: Tanîn Matbaası.

TEVFİK FİKRET. (1911b). *Rübâb'ın Cevabı*. İstanbul: Tanîn Matbaası.